

Wykład o żołnierzach 5. Wileńskiej Brygady AK

17.6.2026 - Jakub Ryba | Instytut Pamięci Narodowej

17 czerwca 2026 r. w siedzibie Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy zastępca prezesa IPN dr hab. Karol Polejowski wygłosił wykład o żołnierzach 5. Wileńskiej Brygady AK w 1946 r., dowodzonej przez Zygmunta Szendzielarza „Łupaszkę”.

W Delegaturze Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy odbyło się kolejne spotkanie Klubu Historycznego im. gen. Stefana Roweckiego „Grota”. Wykład pt. „Stefan”, „Szczygieł”, „Ford”, „Leszczyna” – kim byli anonimowi żołnierze „Łupaszki” w latach 1945–1946. Bydgoska grupa wsparcia 5. Brygady Wileńskiej Armii Krajowej wygłosił dr hab. Karol Polejowski.

Prelegent zaprezentował sylwetki członków bydgoskiej siatki wsparcia 5. Brygady Wileńskiej AK oraz przedstawił wyniki badań dotyczących ich działalności w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Wystąpienie pozwoliło spojrzeć na historię powojennego podziemia niepodległościowego przez pryzmat losów ludzi, którzy przez dziesięciolecia pozostawali niemal nieznani.

Dr hab. Karol Polejowski podkreślił, że za historią oddziałów zbrojnych stoją także osoby, które zapewniały schronienie, łączność i wsparcie organizacyjne. Bez nich działalność wielu formacji niepodległościowych nie byłaby możliwa.

Spotkanie zgromadziło bardzo liczne grono uczestników, potwierdzając niesłabnące zainteresowanie tematyką Żołnierzy Niezłomnych oraz dziejami powojennego podziemia na Pomorzu. Po zakończeniu wykładu odbyła się dyskusja, podczas której uczestnicy zadawali pytania dotyczące zarówno przedstawionych bohaterów, jak i szerszego kontekstu działalności 5. Brygady Wileńskiej Armii Krajowej.

Wydarzenie było kolejnym przedsięwzięciem popularyzującym najnowszą historię Polski realizowanym przez Klub Historyczny im. gen. Stefana Roweckiego „Grota” działający przy Delegaturze IPN w Bydgoszczy.

Dr hab. Karol Polejowski od lat prowadzi badania i popularyzuje wiedzę o podziemiu niepodległościowym walczącym po II wojnie światowej z komunistycznymi uzurpatorami, którzy zawłaszczyli Polskę i podporządkowali ją Związkowi Sowieckiemu. Jest m.in. autorem książki pt. „O Polskę wolną i czystą jak łąka. Szwadron 5. Brygady Wileńskiej AK ppor. Zdzisława Badochy »Żelaznego« na terenie powiatu kartuskiego w maju 1946 roku”. W swoim wystąpieniu szczególnie nacisk położył na ukazanie mało znanych wątków związanych z funkcjonowaniem bydgoskiej grupy wsparcia dla dowodzonej przez mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszkę” 5. Brygady Wileńskiej Armii Krajowej.

* * *

„Łupaszka” - partyzancka legenda

30 czerwca 1948 r. w Osielcu koło Jordanowa funkcjonariusze MBP aresztowali ukrywającego się mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszkę”, jednego z najbardziej zasłużonych dowódców polowych pierwszej i drugiej konspiracji, dowódcę 5. Wileńskiej Brygady AK.

Zygmunt Szendzielarz urodził się 12 marca 1910 r. w Stryju (w latach międzywojennych miasto powiatowe wchodzące w skład woj. stanisławowskiego), w wielodzietnej rodzinie urzędnika kolejowego. Po ukończeniu w 1929 r. gimnazjum matematyczno-przyrodniczego jako ochotnik wstąpił do wojska. W 1934 r., w stopniu podporucznika, otrzymał przydział do stacjonującego w Wilnie 4 Pułku Ułanów Zaniemeńskich.

We wrześniu 1939 r. stanął do walki w obronie ojczyzny, dowodząc 2. szwadronem swojego macierzystego pułku, wchodzącego w skład Wileńskiej Brygady Kawalerii. Po ataku ZSRS na Polskę, pod koniec września, został aresztowany przez Sowieców podczas próby przedostania się na terytorium Węgier. Szendzielarzowi udało się jednak zbiec z niewoli. Po bezskutecznych próbach ponownego przebicia się na Węgry, wrócił do Wilna, gdzie wkrótce włączył się w działalność konspiracyjną, najpierw w strukturach Kół Pułkowych, a następnie ZWZ-AK. W tym okresie przyjął pseudonim konspiracyjny „Łupaszka”, nawiązujący do podpułkownika kawalerii Jerzego Dąbrowskiego „Łupaszki” (słynnego zagończyka, w czasie wojny polsko-bolszewickiej współtwórcy 13. Pułku Ułanów Wileńskich, zamęczonego przez Sowieców w mińskim więzieniu w 1940 r.).

We wrześniu 1943 r., z rozkazu Komendy Wileńskiego Okręgu AK, Szendzielarz stanął na czele oddziału partyzanckiego dowodzonego wcześniej przez ppor. Antoniego Burzyńskiego „Kmicica”. Na kilka dni przed przybyciem „Łupaszki” do bazy nad jeziorem Narocz, grupa ta została rozbrojona i rozbita przez partyzantkę sowiecką, a jej dotychczasowego dowódcę zamordowano. Szendzielarz rozpoczął odbudowę oddziału, który w styczniu 1944 r. oficjalnie otrzymał nazwę 5. Wileńskiej Brygady Armii Krajowej (choć określano go także jako Brygada Śmierci). Operował on na obszarze rozciągającym się na północny-wschód od Wilna. Oddział „Łupaszki” w 1943 i 1944 r. toczył boje z wojskami niemieckimi, wspieranymi przez litewskie formacje kolaboracyjne, a także z partyzantką sowiecką.

5. Wileńska Brygada AK w lipcu 1944 r. została otoczona przez Sowieców w Puszczy Grodzieńskiej. „Łupaszka”, nie dostrzegając innej możliwości, zdecydował się rozformować brygadę, której żołnierze – podzieleni na mniejsze grupy – przebijali się na zachód lub mogli wracać na Wileńszczyznę. Szendzielarz, wraz z resztkami brygady, przedostał się na Białostocczyznę, gdzie podporządkował swój oddział Komendzie Okręgu AK Białystok. W kolejnych miesiącach do stacjonującej w lasach w okolicach Bielska Podlaskiego grupy „Łupaszki” dołączali partyzanci z rozbitych oddziałów AK z okręgów wileńskiego i nowogródzkiego. Odtworzona w ten sposób 5. Brygada Wileńska wiosną 1945 r. liczyła około 200 żołnierzy. Wielokrotnie prowadziła walki z oddziałami Armii Czerwonej, NKWD, KBW, UB i MO.

Po otrzymaniu we wrześniu 1945 r. rozkazu rozformowania brygady, „Łupaszka” przedostał się do Gdańska, gdzie podporządkował się komendantowi eksterytorialnego Wileńskiego Okręgu AK, ppłk. Antoniemu Olechnowiczowi „Pohoreckiemu”. Jego pozwolenie na utworzenie większego oddziału bojowego otrzymał dopiero na początku roku 1946. Wiosną dotarł do Borów Tucholskich, gdzie po raz kolejny rozpoczął odtwarzanie 5. Brygady Wileńskiej. Jeszcze w tym samym roku połączył swój oddział z podlegającą mu 6. Brygadą Wileńską, operującą na Podlasiu i Białostocczyźnie.

W 1947 r., dostrzegając beznadziejność sytuacji, w jakiej znalazła się brygada, zwolnił swych podkomendnych ze złożonej przysięgi. Sam postanowił powrócić do cywilnego życia. Dotarł na Górny Śląsk, skąd – zagrożony aresztowaniem – przedostał się do Zakopanego. Ukrywał się tam, z krótkimi przerwami aż do kwietnia 1948 r. Następnym miejscem pobytu „Łupaszki” była Chabówka, z której w połowie czerwca przeniósł się do Osielca pod Jordanowem. Został tam wytropiony przez funkcjonariuszy komunistycznej bezpieki. Aresztowano go nad ranem 30 czerwca 1948 r. w domu, w którym się ukrywał.

Zygmunta Szendzielarza osadzono w więzieniu przy ul. Rakowieckiej w Warszawie. W wyroku

wydanym 2 listopada 1950 r. komunistyczny sąd skazał go na śmierć. Został zabity w więzieniu mokotowskim 8 lutego 1951 r. Ciało pogrzebano w tajemnicy, w nieznanym miejscu. W 2013 r. badaczom IPN udało się odnaleźć szczątki Szendzielarza podczas prac prowadzonych w kwaterze „Ł” na Powązkach. Pogrzeb państwowy dowódcy Brygady Wileńskiej AK odbył się w 2016 r. na cmentarzu Powązkowskim.

W 2019 r. w pobliżu domu w Osielcu, w którym ukrywał się i został aresztowany „Łupaszka”, odsłonięto jego pomnik, sfinansowany przez krakowski IPN.

Tekst Jakub Ryba

<https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/244067,Wyklad-o-zolnierzach-5-Wilenskiej-Brygady-AK.html>